

Дмитренко (Лахно) Віта. «Тільки скучала за домом і всьо, а так мені непогано було»: емоції, переживання та духовні потреби жінок-остарбайтерів у Третьому Рейху [Електронна публікація-2014]. — Режим доступу: <http://www.historians.in.ua/>

Віта Дмитренко (Лахно)

(Полтава)

**«ТІЛЬКИ СКУЧАЛА ЗА ДОМОМ І ВСЬО, А ТАК МЕНІ НЕПОГАНО
БУЛО»: ЕМОЦІЇ, ПЕРЕЖИВАННЯ ТА ДУХОВНІ ПОТРЕБИ ЖІНОК-
ОСТАРБАЙТЕРІВ У ТРЕТЬОМУ РЕЙХУ**

Поряд із природними потребами, задоволення яких є умовою фізичного існування людини (їжа, одяг, житло тощо), важливе місце в її житті належить духовності. У силу своїх психологічних особливостей духовні потреби та переживання жінок є більш артикульованими і залишають значний відбиток у їхній пам'яті. Цю тезу яскраво ілюструють спогади жінок-остарбайтерів, які густо насичені емоційним осмисленням власного досвіду під час перебування в Третьому Рейху. Їхні духовні переживання, як правило, були пов'язані з рідними, оточуючими, батьківщиною, релігією, тощо.

Найболючішою для остарбайтерів-жінок була розлука з рідними і перебування на чужині. У своїх листах, адресованих на батьківщину, та щоденниках вони писали: «... хіба ти не знаєш як погано одному в чужій стороні» [2, арк. 72]; «... під чужим небом і влітку зима» [22, с. 29]. Навіть якщо українка у Третьому Рейху мала гарні умови проживання, то її найбільші переживання були пов'язані з перебуванням на чужині. Зокрема, П. Овчаренко констатує: «... тільки скучала за домом і всьо, а так мені непогано було» [6, с. 67]. Пишучи листи, щоденники, розповідаючи про пережите, дівчата передавали свої почуття до родини: «... за домом сумно дуже, а Мама то щоночі сняться мені» [22, с. 17], «... пройшло вже 7 місяців, як я не бачу моїх рідних» [22, с. 33], «... а найбільше... так хотілося побачити рідних, особливо маму, я постійно плакала» [18, арк. 2].

Частина українок сприймала своє перебування в Рейху як тимчасове явище; вони плекали надію повернутися на батьківщину: «... была надежда. Как бы то ни было... Казалось мы в этом логове... А надежда была» [4, с. 65], «... я скоро приїду, як не через два роки так через три, а все-таки колись приїду» [5, с. 63], «... серце рвалось на кусочки... щось жевріло в душі. Я вірила, що ми повернемось додому (з історії знаю, що шведів розгромили під Полтавою, а «Москва, спаленная пожаром, французам отдана», але перемогу одержала наша руська армія (а в ній, як нам відомо, були і наші, хохли), і це мені давало надію, що Гітлер ніколи не виграє війну» [7, с. 224]. Та іноді таку надію затьмарювали песимістичні роздуми про майбутнє. «Бо це ще не все, що ми тут робили, прийдеться ще й там відроблять, якщо будем живі, бо ми будем там безцілий і безправий народ», — писала до подруги в Німеччину І. Писаренко [9, с. 233].

Певна частина остарбайтерів-дівчат втратила надію повернутися додому: «... мы даже и не думали, что доживём, думали: конец и всё» [3, с. 164], «... думали, що ніколи додому не вернімося» [18, арк. 3], «щохвилини чекаю наглої смерті тут, серед цього каміння, на чужій ворожій землі» [22, с. 19].

Щоденні переживання жінок-остарбайтерів були пов'язані також з патріотичними почуттями: любові до своєї Батьківщини, нації. Адже офіційно для радянських робітників була введена загальна назва «остарбайтер». Тим самим цей термін завуалював їхню національну приналежність. Але на практиці німецька влада і населення ототожнювали остарбайтерів з «руссе», «росіянами», «руськими». Це помітили українки й у розповідях і листах до рідних з цього приводу обурювалися: «... звать... «руссе» хоч знають, що ми українки» [1, с. 945], «... німці звать дівчат росіянками, атеїстками і комсомолками, а вони, хоч півпритомні, звать себе українками і рідною мовою просять у Бога помочі або негайної смерті» [1, с. 946-947], «... вони називали нас русіш... Я кажу: «Найн, Україна, Україна!» [10, с. 69].

Туга за батьківщиною виявлялася у намаганні окремих остарбайтерів віднайти у Рейху куточки природи, подібні до українських: «... піду в ліс і

назбираю пролісків... Вони нагадують нам Україну» [22, с. 24], «... навесні я ще люблю ластівок... а мені здається, що вони на Україні були, а тоді сюди прилетіли» [22, с. 24].

Не дивлячись на важкі умови праці та не комфортність життя на чужині жінки переживали й любовні почуття. Вони знайомилися, зустрічалися, закохувалися, ревнували, вступали в інтимні стосунки тощо. Це ставало частиною їхнього повсякдення. Тобто, можна сказати, вони жили звичайним життям. Так, про свої любовні переживання написала у щоденнику східна робітниця Клава: «Вчора стояла з Павлом. Не лежить моє серце до нього, не подобається він мені... Ось Андрій, що пише листи... подобається... моя перша зустріч і знайомство з Андрієм... сотні поцілунків, обійми... Обіймати тут, та ще в першу зустріч... Таке дозволила... зустрілася знову з Андрієм. Не розумію я ще Андрія: і добрий для мене, і дивний... з ним не сумно, а легко і добре, і я його починаю просто любити... Він здається мені найближчим у ці часи... Ось скоро неділя і я знову побачу його. Це єдине щастя в моєму житті» [22, с. 36-37]. Свої перші любовні почуття остарбайтери згадують і зараз. «В лагері і в мене був друг надзвичайний... він мене... пригорне до себе і поцілує ніжно... ті ніжні поцілунки я пронесла через усе своє життя», — пригадує О. Понеділок [7, с. 225].

Звичним явищем для остарбайтерів стало вживання лайливих слів. Не соромилися використовувати «міцне» словечко й жінки. Так, сільська дівчина А. Осадчук помітила, що, як правило, нецензурно висловлювалися дівчата з великих міст (Одеси, Донецька). Це полегшувало їм перебування в Німеччині, «бо таке життя було» [8, с. 422]. Ю. Швайченко також відмічає цю рису міських дівчат (київлянок, дніпропетровок). Така лексика викликала в неї шок, почуття здивування, зняковіння й страху: «Страшно. Я прямо в обморок падала. Потому что этот мат-перемат. И даже немки научили ругаться» [21, с. 179]. Досить швидко нецензурних слів навчалися й самі східні робітники. «Один (німецький робітник. — В. Л.) до людей здоровався: «Хай Гітлер», а ми йому

матюжиною Гітлер... Руська Марічка мене навчила матюків», — промовляє Н. Сорока [14, арк. 11-12].

Поміж духовних переживань окремих жінок-українок чільне місце займала потреба в релігійних обрядах. Дехто з них мав при собі хрестики, іконки, зображення Богоматері, молилися, при заповненні документів майже завжди заявляли про свою приналежність до православної церкви. На зимові свята ялинки прикрашали релігійними зображеннями з хрестами, співали різдвяні пісні (колядки, щедрівки тощо). Нехтуючи заборонаю, досить часто у вільний час оstarбайтери ходили до церкви: або з цікавості, або на релігійні свята, або задля задоволення своїх релігійних потреб [11, с. 447]. Інколи остівці на чужині ставали віруючими. Так, М. Перебийнос, будучи в Німеччині, долучилася до віри: «... из Днепропетровской области была... Мария... сумела всех нас объединить... мы все поделали такие небольшие молитвеннички, всем она прочитала — мы записали «Отче наш» и 10 заповидей... А немцы нам купили маленькие (іконки. — В. Л.)... «Матерь Божью» и «Исуса Христа»... Мы это там понаклеивали... и поэтому в нас скоко было, ни у кого шкаф не закрывался, никогда никто ничего не тронет...» [15, арк. 6].

Важливим складником жіночих буднів було листування. Проте, щоб лист дістався адресата, у ньому забороняли згадувати про: несприятливі умови роботи та проживання, погане харчування, підпільну (спекулятивну) торгівлю в таборах, недостатню лікарську допомогу, неотримання посилок від рідних, обмеження особистої свободи, бомбардування тощо [20, арк. 10-12]. Та найбажанішим стало очікування листа від рідних. Колишня оstarбайтерка К. Шевеля так описує цей процес: «...як ідемо повз коменданта, а... він понаставляє коло вікон откритки отак рядом, то ми дивимось: «О, є, є! Комусь є вже откритка» [19, арк. 13]. З листів працюючі в Німеччині дізнавалися про подробиці життя свого села. За спостереженням дослідниці Т. Пастушенко, вони жадібно ловили всі новини, які надходили з дому, у свідомості продовжували активно жити подіями свого села: як «вродив» хліб і городина;

хто народився, одружився, помер; як «без мене на хуторі»; «що балакали люди за мене після мого виїзду» тощо [9, с. 229].

Повсякденне життя остарбайтерів проходило в чужій країні в оточенні представників різних націй, у тому числі й німецької. І хоча спілкування з пересічними громадянами було заборонене, а з адміністрацією табору чи колегами по роботі — обмежене, східним робітникам у силу об'єктивних і суб'єктивних причин доводилося з ними спілкуватися. До того ж остарбайтери щоденно спостерігали за звичаями, укладом життя німецького народу, манерою одягатися, поводити себе, особливістю організації виробництва, ведення сільського господарства тощо. У результаті спілкування та спостереження у примусових робітників склалося своє враження про специфіку менталітету, організації господарства, розвитку духовної культури іншої нації.

Найкращі емоції в остарбайтерів-жінок викликала чистота, спостережена по всій країні: у місті, селі, подвір'ї, парку, лісі, помешканнях тощо. «... там чистота, там краса. О-о-о! Й смітини ніхто не покине додолу ніколи, не те, що в нас» [16, арк. 11], «чистота там була... живу скіки год... такой чистоти не бачила... чистота... така була, що на дорозі можна будо качаться» [17, арк. 2] — пригадують жінки.

Окремі елементи німецької культури та побуту колишні жінки-остарбайтери наслідуватимуть в умовах радянської дійсності після війни. Деякі риси характеру німців, їхні норми життя, правила поведінки настільки вразили східних робітниць, що вони їх інтерполювали у власну повсякденність. Так, М. Савченко подивувало вміння німецьких жінок завжди (навіть під час роботи) «залишатися у всьому жінкою, яка піклується про свій зовнішній вигляд». «На всю жизнь я перейняла этот стиль...» — резюмує жінка [12, с. 291].

У свою чергу жінки-українки окремими вчинками намагалися вплинути на свідомість німців, змінити їхнє ставлення до подій і явищ дійсності. Так, господарка покарала М. Власенко за те, що вона ховала та носила військовополоненим хліб. Пізніше Марія їй сказала: «Але ж у тебе чоловік

воює, може, також потрапить у полон, може, також кусочок хліба буде просити, уяви собі, як це буде добре, якщо хтось дасть кусочок хліба». Після цього німкеня видавала остарбайтерці продукти харчування й цигарки для військовополонених, попросивши, щоб дівчина робила це таємно і її не спіймали [13, с. 73].

Таким чином, духовні переживання жінок-остарбайтерів стосувалися розлуки з рідними, думок про повернення додому, патріотичних, релігійних та любовних почуттів. У Рейху вони жили звичайним життям, у якому відчували, переживали, мріяли та задовольняли, окрім матеріальних, свої духовні потреби.

Джерела та література:

1. В боротьбі за українську державу: есеї, спогади, свідчення, літописання, документи Другої світової війни / М. Г. Марунчак (ред.); Світова ліга українських політичних в'язнів. — Канада, Вініпег: [Б. в.], 1990. — 1294 с.: фото.
2. Державний архів Полтавської області. — Ф. Р-3388: Государственная Чрезвычайная Комиссия по установлению и расследованию нанесенных злодеяний немецкими захватчиками Полтавской области, г. Полтава. — Оп. 1. — Спр. 365: Заявления граждан Михайловского сельсовета Драбовского района Полтавской области, угнанных на работу в Германию, 2-23 лютого 1944 р. — 193 арк.
3. Зінаїда Володимирівна К. // Невигадане. Усні історії остарбайтерів / Авт.-упоряд., ред., вступ. ст. Г. Г. Грінченко. — Харків: Видавничий Дім «Райдер», 2004. — С. 163-167.
4. Зінаїда Іванівна Карпенко // Невигадане. Усні історії остарбайтерів / Авт.-упоряд., ред., вступ. ст. Г. Г. Грінченко. — Харків: Видавничий Дім «Райдер», 2004. — С. 62-70.
5. Німецькі окупанти на Полтавщині (1941-1943 рр.). Збірник документів / Гол. ред. Приходченко. — Полтава: Вид-во «Зоря Полтавщини», 1947. — 80 с.

6. Овчаренко Парасковія Іванівна [Електронна публікація] // Маленькі люди на великій війні: усні історії остарбайтерів та в'язнів концтаборів з Полтавщини / Упор. В. Лахно; відп. ред. Ю. Волошин. — Полтава: ПНПУ, 2011. — С. 66-72. — Режим доступу до збірки: http://histans.com/LiberUA/epubl_2011_mlnv/epubl_2011_mlnv.pdf
7. Олександра Іванівна Понеділок // Невигадане. Усні історії остарбайтерів / Авт.-упоряд., ред., вступ. ст. Г. Г. Грінченко. — Харків: Видавничий Дім «Райдер», 2004. — С. 223-226.
8. Осадчук (Сліпенчук) Антоніна Прокопівна // То була неволя. Спогади та листи «остарбайтерів» / НАН України. Інститут історії України. Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років» / Упор. Т. В. Пастушенко, М. Ю. Шевченко. — К.: [Б. в.], 2006. — С. 408-439.
9. Пастушенко Т. В. Про що листувалися між собою українські примусові робітники в Німеччині в роки другої світової війни / Т. В. Пастушенко // Сторінки воєнної історії України: Збірник наукових статей / НАН України. Інститут історії України. — К.: [Б. в.], 2003. — Вип. 7. — С. 227-233.
10. «Погнали нас в Германію» — інтерв'ю з Анастасією Годун // «Прошу вас мене не забувати»: усні історії українських остарбайтерів / Гол. ред. Г. Грінченко; упоряд. І. Ястреб, Т. Пастушенко та ін. — Харків: Право, 2009. — С. 59-66.
11. Покидько Анастасія Федосіївна // То була неволя. Спогади та листи «остарбайтерів» / НАН України. Інститут історії України. Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років» / Упор. Т. В. Пастушенко, М. Ю. Шевченко. — К.: [Б. в.], 2006. — С. 440-451.
12. Савченко Майя Гаврилівна // То була неволя. Спогади та листи «остарбайтерів» / НАН України. Інститут історії України. Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої

Вітчизняної війни 1941-1945 років» / Упор. Т. В. Пастушенко, М. Ю. Шевченко. — К.: [Б. в.], 2006. — С. 245-308.

13. Сидоренко О. Книга життя українських «остарбайтерів» / О. Сидоренко, В. Котляр. — Полтава: АСМІ, 2005. — 154 с.
14. Фонд Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка в Державному архіві Полтавської області (далі Фонд ПДПУ в ДАПО). — Ф. Р-1507: Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. — Оп. 2. — Спр. 43: Транскрипт інтерв'ю з Сорокою Наталією Петрівною, 4 липня 2006 р. — 12 арк.
15. Фонд ПДПУ в ДАПО. — Ф. Р-1507: Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. — Оп. 2. — Спр. 48: Транскрипт інтерв'ю з Перебийнос Марією Яківною, 28 червня 2007 р. — 11 арк.
16. Фонд ПДПУ в ДАПО. — Ф. Р-1507: Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. — Оп. 2. — Спр. 49: Транскрипт інтерв'ю з Герасимовою Катериною Григорівною, 21 червня 2006 р. — 33 арк.
17. Фонд ПДПУ в ДАПО. — Ф. Р-1507: Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. — Оп. 2. — Спр. 50: Транскрипт інтерв'ю з Калініченко (Грубіциною) Катериною Іванівною, 20 червня 2007 р. — 11 арк.
18. Фонд ПДПУ в ДАПО. — Ф. Р-1507: Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. — Оп. 2. — Спр. 74: Транскрипт інтерв'ю з Онацько Оленою Карпівною, 22 червня 2008 р. — 7 арк.
19. Фонд ПДПУ в ДАПО. — Ф. Р-1507: Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка Міністерства освіти і

науки, молоді та спорту України. — Оп. 2. — Спр. 76: Транскрипт інтерв'ю з Шевелею Катериною Прокопівною, не датовано. — 34 арк.

20.Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. — Ф.Р-3676: Штаб імперського керівника (рейхсляйтера) Розенберга для окупованих східних областей. — Оп. 4. — Спр. 161: Документи про фашистську пропаганду серед населення окупованих областей УРСР, контроль за кореспонденцією і настроями населення, не датовано. — 57 арк.

21.Юлія Андріївна Швайченко // Невигадане. Усні історії остарбайтерів / Авт.-упоряд., ред., вступ. ст. Г. Г. Грінченко. — Харків: Видавничий Дім «Райдер», 2004. — С. 176-186.

22.Ясир. Листи, оповідання і народна творчість у німецькій неволі / Упор. О. Воропай. — Лондон: Українська видавнича спілка, 1966. — 68 с.